

Julkaistu 2009-01-26 URN:NBN:fi:juu-20091261040 © Jyväskylän yliopiston kirjasto

Porin triviaalikoulun äänikirjat - JYX/Nuottijulkaisut

Gudrun Viergutz
FT, tutkija

Porin äänikirjat muodostuvat Porin triviaalikoululle kuuluneista neljästä käsinkirjoitetusta äänikirjasta: *Discantus*, *Altus*, *Tenor* ja *Bassus*. Äänikirjojen mikrofilmeistä tehdyt digitaaliset kopiot ovat käytettävissä Jyväskylän yliopiston sähköisen aineiston JYX-julkaisuarkistossa.

Porin äänikirjat muodostuvat Porin triviaalikoululle kuuluneista neljästä käsinkirjoitetusta äänikirjasta: *Discantus*, *Altus*, *Tenor* ja *Bassus*. Niihin sisältyy noin 75 moniäänistä vokaalisävellystä sekä **Melchior Vulpiuksen** (n. 1570-1615) Matteuspassion kuoro-osuudet. Sävellysten määrä vaihtelee hieman eri äänikirjoissa. Neliäänisten sävellysten lisäksi äänikirjat sisältävät myös muutamia kolmi-, viisi-, kuusi- ja kahdeksanäänisiä sävellyksiä.

Äänikirjat löysi **Eeli Granit-Ilmoniemi**, joka toimii Porin lyseon lehtorina vuosina 1890-1917. **Heikki Klemetti** tutustui niihen ollessaan kanttorina Porissa (1906-1908). Hän sparteerasi niistä muutamia sävellyksiä ja käytti niitä ohjelmistona Suomen Laulun konserteissa. Klemetti esitteli äänikirjat myös artikkelissa "Musiikkihistoriallinen muistomerkki", joka ilmestyi vuonna 1908 *Säveletär*-lehdessä.

Alkuperäisiä äänikirjoja säilytetään edelleen Porissa. Ne ovat nykyisin Porin Lyseon lukion kirjastossa. Äänikirjojen vuonna 1954 kuvatut mikrofilmit ovat Kansalliskirjastossa (Mf-Ms 19-22) ja mikrofilmien digitaaliset kopiot Jyväskylän yliopiston kirjastossa. Syksystä 2008 lähtien ne ovat olleet käytettävissä Jyväskylän yliopiston sähköisen aineiston JYX-julkaisuarkistossa.

Teosten identifiointi ja kopiointityö

Maininta säveltäjistä on Porin triviaalikoulun äänikirjoissa vain kahdessa kohdassa:

- *Tenor*-kirjassa on koraalin *Alleneste Gud I himmelrijk* yhteydessä tieto *Hier. Praetorius* 1604
- *Bassus*-kirjassa on passion alussa maininta sen säveltäjästä Melchior Vulpiuksesta.

Kun säveltäjien nimet puuttuvat, niin kuin tämän tyyppisissä äänikirjoissa on tapana, on teosten tunnistaminen haastava tehtävä. Toistaiseksi vain pieni osa Porin äänikirjojen säveltäjistä on identifioitu. Sävellykset ovat peräisin ajanjaksolta, joka ulottuu 1500-luvun loppupuolelta 1600-luvun puoliväliin; ne edustavat

kaudelle tyypillistä Itämeren alueen protestanttisten koulujen ohjelmistoa. Tunnistettuja säveltäjänimiä ovat mm. **Gallus Dressler** (1533-n.1589), **Jacobus Gallus** (1550-1591), **Giovanni Gastoldi** (n. 1550-1622), **Hieronymus Praetorius** (1560-1629), **Friedrich Weißensee** (n. 1560-1622), **Hans Leo Hassler** (1564-1612) ja **Daniel Friderici** (1584-1638).

Sävellysten tekstit ovat latinan-, saksan-, ruotsin- ja suomenkielisiä. Suurin osa ruotsinkielisistä teksteistä on käännöksiä latinan- tai saksankielisistä alkuperäisteksteistä; passion kuoroissa on sekä ruotsin- että suomenkieliset sanat. Yhden sävellyksen kohdalla on *Tenor*-kirjassa lisätty suomenkieliset alkusanat (aukeama 62: Nu bidhie wj/O pyhä hengi tule ny tän). Valtaosa äänikirjojen teksteistä on hengellisiä mutta joukossa on myös muutama maallinen opiskelijalaulu.

Porin triviaalikoulun äänikirjat ovat verrattavissa muiden 1600-luvun tieteiskoulujen vastaaviin käsikirjoitettuihin äänikirjoihin esim. Västeråsin tai Växjön koulujen äänikirjoihin. Näissä on pitkälti sama ohjelmisto mukailtuna koulun tarpeisiin ja perinteisiin. Myös Turun koulu omisti vastaavia kokoelmia, mutta ne paloivat todennäköisesti Turun palossa.

Porin triviaalikoulu toimi vuosina 1640–1841. Sitä ennen kaupungissa oli vuonna 1562 perustettu *pedagogio*. Kaupungin palon jälkeen koulu siirrettiin väliaikaisesti Raumalle (1698-1722). Äänikirjojen pääasiallisen kopiointityön suoritti todennäköisesti koulun apologista **Johannes Lagus**. Hän toimi koulun musiikinopettajana aluksi Raumalla (1698-1713), sitten Porissa (1722-1736).

Kopiointityö suoritettiin varsin lyhyellä aikavälillä keväällä 1725. Kopioija merkitsi kaikkiin äänikirjoihin vuosiluvun 1725, toisiin myös tarkat päivämäärät kopiointin aloittamisesta ja päättämisestä:

- *Discantus*: aloitettu 23.3.1725, saatu päätökseen 5.4.1725; lisäksi päivämäärä 1.4.1725 (aukeama 50 lopussa)
- *Altus*: saatu päätökseen 22.2.1725
- *Tenor*: kansilehdellä vuosiluku 1725; aukeama 34: *Die 5. Janua. (?) 1725*
- *Bassus*: aloitettu 16.4. 1725, saatu päätökseen 4.5.1725

Discantus-kirjan lopussa on toisen kirjoittajan kuosisivuinen liite ja sen yhteydessä päivämäärä 22.2.1726. *Tenor*-kirjan lopussa on lisäyksen yhteydessä vuosiluku 1726 ja *Altus*-kirjan lopussa vuosiluku 20.2.1745. *Discantus*-, *Altus*- ja *Tenor*-äänikirjoissa on rehtori **Friedrich Lundströmin** merkintä vuoden 1738 kirjasto-inventaariosta. Lundström oli koulun rehtorina vuosina 1730-1738.

Sävellysten järjestys vaihtelee eri äänikirjoissa. Se viittaa työtapaan, jossa kopioitiin yksi äänikirja kerrallaan. Päivämääristä päätellen kopiointijärjestys oli: *Tenor*, *Altus*, *Discantus*, *Bassus*.

Äänikirjat noudattavat nuottikirjoille tyypillistä poikittaista kvarttokokoa (sivujen koko on 19,8 x 15 cm), digitaaliset kopiot toistavat alkuperäistä sivukokoa. Äänikirjat ovat alkuperäisessä sidoksessa (pergamentilla päällystetyt pahvikannet) ja ne ovat - muutamia reunojen tummentumia lukuunottamatta - hyvässä kunnossa. Äänikirjat ovat täydelliset, ainoastaan *Tenor*-kirjan indeksin alusta puuttuu yksi lehti (indeksi alkaa kirjaimella G). Sivujen reunoja on pienennetty leikkaamalla ennen sitomista. Nuottitekstiä ei kuitenkaan ole leikattu, ainoastaan

osa kopioijan reunahuomautuksista kärsii sivujen leikkaamisesta, esim. oikea reuna, *Altus*-kirja (aukeama 79) ja oikea alareuna, *Bassus*-kirja (aukeama 55).

Äänikirjan nuottisivut on numeroitu lehdittäin; numero on sijoitettu *recto*-sivujen oikeaan yläreunaan. Kirjat alkavat aakkosjärjestyksellisellä indeksillä, jonka sivunumerot viittaavat aukeamaan, jonka *recto*-sivulla on mainittu numero (kuvattujen aukeamien vasen sivu on edellisen lehden *verso*-sivu). Kuvattujen aukeamien numerointi vastaa näin alkuperäistä numerointitapaa.

Äänikirjojen nuottiviivastot ovat kirjoittajan itse piirtämiä. Sivuilla on ohjelmiston vaatima määrä viivastoja aina yhdestä viivastosta kuuteen; yleisimmin sivuilla on neljä viivastoa. Tyhjäksi jääviä nuottiviivastoja esiintyy vähän, ainoastaan *Altus*-kirjan lopussa on yhdeksän sivua tyhjiä nuottiviivastoja (neljä viivastoa per sivu).

Indeksien mukaan sävellysten lukumäärä vaihtelee eri äänikirjoissa: *Discantus*-kirjassa on - passion lisäksi - 84, *Altus*-kirjassa 92, *Tenor*-kirjassa noin 90 (indeksin alkusivut puuttuvat) ja *Bassus*-kirjassa 93 nimikettä; saman sävellyksen erikieliset versiot on laskettu kahdeksi nimikkeeksi. Osa nimikkeistä esiintyy indeksissä ilman lehtinumeroa. Näiden sävellysten kopiointi jäi ilmeisesti suunnitteluasteelle eikä niitä aina löydy kyseisestä äänikirjasta.

Tutkimustyön tulevaisuus

Yllämainitut säveltäjänimet kuuluivat vuonna 1725 jo menneisyyteen. Porin äänikirjat ja niistä todennäköisesti kopioidut suppeammat Vaasan äänikirjat (vuosiluvut 1777 ja 1798) ovatkin koko Itämeren piirin myöhäisimmät dokumentaatiot äänikirjatraditiosta. Todennäköisesti Porin koulu omisti vastaavia äänikirjoja ennen kaupungin paloa vuonna 1698. Kun niitä ei ehditty korvata alkavien sotavuosien aikana, jäi kopiointityö suorittamatta. Katastrofaalinen tilanne, joka kohtasi koulukirjastoja yleisesti Isonvihan aikana, siirsi kopiointia edelleen. Sodan jälkeisinä vuosina kaikenlainen saatava ohjelmisto oli kouluille tervetullut. Miten paljon kopioitua ohjelmistoa todella käytettiin ja esitettiin, on toinen kysymys. Äänikirjojen hyvä kunto antaa olettaa, että niiden käyttö on ollut vähäistä, ainoastaan passion ja indeksin lehdissä näkyy käytöstä johtuvia tummentumia.

Klemetin aloittamalle äänikirjojen tutkimustyölle ei valitettavasti ole löytynyt jatkajaa. Sparteeraus- ja identifiointityön jälkeen tuleva tutkimus joutuu selvittämään useita kysymyksiä, mm.

- Mistä äänikirjat kopioitiin? Oliko kopioijalla käytössä tietty äänikirjasarja vai kokosiko hän ohjelmiston useasta lähteistä?
- Onko havaittavissa melodia- tai tekstivariaatioita, jotka eroavat vastaavasta äänikirjaohjelmistosta? Onko esim. opiskelijalaulujen kohdalla olemassa "porilaisversio", eli tapa, jolla ohjelmisto laulettiin juuri Porin koululla?

Lähteet

Kirjallisuus

Ennekari, Risto & Lod, Erkki: Porin Lyseo 1879-1999. Pori 1999.

Färling, F.I.: Några grunddrag till Björneborgs skolas historia. Åbo 1887.

Klemetti, Heikki: Musiikkihistoriallinen muistomerkki. Säveletär 13-14. Helsinki 1908.

Klemetti, Heikki: Musiikkihistoriallisia muistomerkkejä. Säveletär 19. Helsinki 1908.

Haapanen, Toivo: Kirkko- ja koululaulun muistomerkkejä vanhan Satakunnan alueelta. Satakunta Kotiseutututkimuksia VI. Porvoo 1926.

Pajamo, Reijo & Tuppurainen, Erkki: Heikki Klemetti kuorolaulun ja vanhan musiikin esitaistelijana; teoksessa "Suomen musiikin historia" osa 7: Kirkkomusiikki. Porvoo 2004.

Suomen Laulu 1950. Suomen Laulu 1900-1950; toim. Armas Saarinen. Helsinki 1950

Viergutz, Gudrun: Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts an den Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion im 16. und 17. Jahrhundert. Jyväskylä 2005.

Diskografia

Musiikkia Porin Triviaalikoulun nuottikirjoista (1725). Vanhan musiikin yhtye "Sonor Borealis". Fuga-9266 (2008)

Tallenteet

Aineisto on kopioituna myös 12:lle CD-R-tallenteelle äänialoitain:

<i>Discantus</i>	Mf-Ms 21 a	aukeama 1 - 24
	Mf-Ms 21 b	aukeama 25 - 54
	Mf-Ms 21 c	aukeama 55 - 89
<i>Altus</i>	Mf-Ms 19 a	aukeama 1 - 24
	Mf-Ms 19 b	aukeama 25 - 54
	Mf-Ms 19 c	aukeama 55 - 79

